

WEAPONIZATION OF AIR

ՕԴԻ ԶԻՆԱԿԱՆԱՑՈՒՄ

Introduction:

Առաջաբան

Air is not just a medium, it's a kin. It permeates soil, water, lungs, tracheae, stomata, gills, cells, and ancestral memory. Yet air can also be used as a tool of oppression and choking. The weaponization of the environment in Artsakh transforms air into an arena of surveillance, intimidation, and control. Here, air carries layers of violence: High levels of CO2 toxic contamination from burning forests, the blockade-induced stagnation that chokes ancestral lands, and the vaporization of the Sarsang Reservoir, cutting off water and electricity from communities sustained by the land and mountains. This is not air as a neutral medium but as an agent deeply entangled in geopolitics and environmental degradation. The blockade of Artsakh under the guise of "environmental protests" marked the emergence of a new form of weaponized environmental activism. This campaign, amplified globally at COP29 by petro-oligarchies and extractive states, parallels a long history of imperial regimes co-opting ecological language to legitimize control. Turning climate activism into climate propaganda¹.

Under commodified sustainability and "smart villages," an atmospheric infrastructure of control is established, obscuring acts of ethnic cleansing. Futurity is marketed through solar panels, yet each panel is shadowed by pipelines, linking renewable energy projects to displacement. Nevertheless, ancestral aerologies persist. To trace these aerologies is to reimagine air-relations beyond colonial logics and the weaponization of breath. For the air is not always overtly poisoned; rather, it is meticulously curated, presented as a matter of concern; a stage upon which extractive ambitions, territorial occupation, and green-washed architecture are portrayed as inevitable. To understand the weaponization of air is thus to interrogate this curation, to exhale refusal, and inhale the possibility of breathable futures.

1 ENDNOTES

The concept and vocabulary of "climate propaganda" are drawn from Jonas Staal, *Climate Propagandas: Stories of Extinction and Regeneration* (Eindhoven: Onomatopée, 2023).

*

FARAH ALKHOORY,
TIGRAN KOSTANDYAN

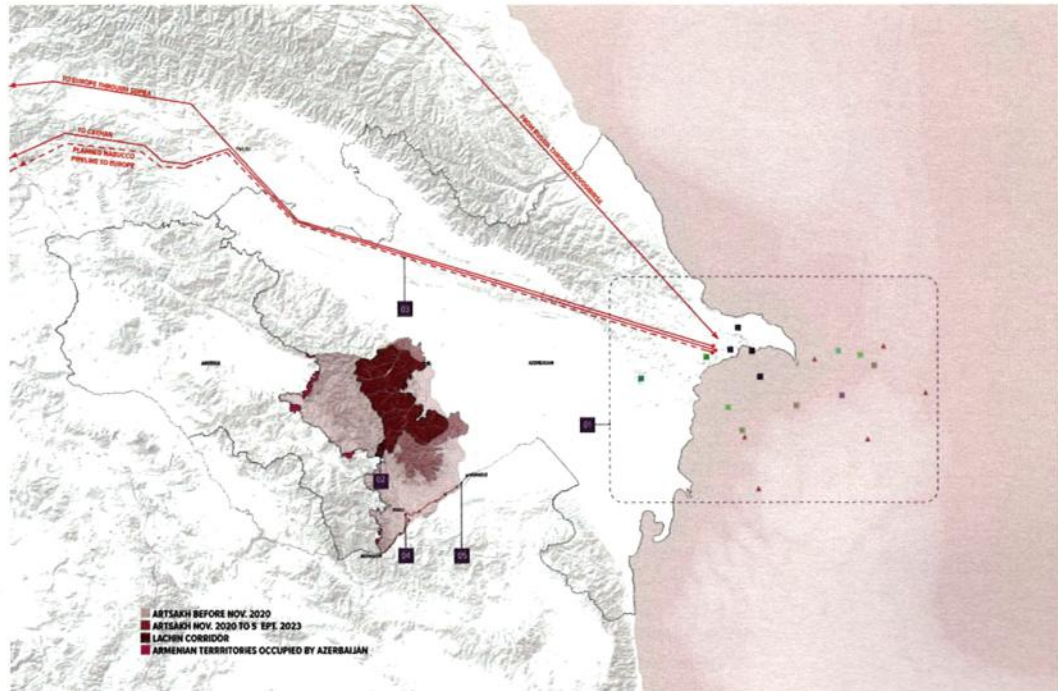
ՖԱՐԱՀ ԱԼԽՈՒՐԻ,
ՏԻԳՐԱՆ ԿՈՍՏԱՆԴՅԱՆ

Օդը միջավայր մըն է, բայց նաեւ ազգական, արինակից: Ան կը թափանցէ հող, ջուր, թոքեր, քթանցքներ, տերեւներու ճեղքեր, բջիջներ եւ նախնիներու յիշողութիւններ: Բայց օդը կրնայ նաեւ վերածուիլ ճնշումի եւ շնչահեղութեան գործիքի: Արցախի մէջ՝ շրջապատի զինականացումը օդը վերածեց վերահսկողութեան, ահաբեկումի եւ հսկողութեան ասպարէզի: Այստեղ օդը կը կրէ բռնութեան բազմաշերտ յուշարձաններ՝ ածխաթթու կազի բարձր մակարդակով թունատրում այրած անտառներէ, շրջափակումը պատճառած գերճնշում՝ որ շնչահեղձ կ'ընէ նախնեաց հողերը, եւ Սարսանգ ջրամբարի շոգիացումը՝ որ կը կտրէ ջուրը եւ ելեկտրականութիւնը լեռներուն մէջ ապրող համայնքներէն:

Սա օդ մըն է, որ այլեւ չեզոք միջավայր չէ, այլ՝ ներգրաւուած քաղաքականութեան եւ բնապահպանական քայքայումի մէջ: Արցախի շրջափակումը «բնապահպանական ցոյցարշաւներու» անուան տակ, նշանաւորեց նոր ձեւի մը ծնունդը՝ զինականացումը բնապահպանական աքթիվիզմի: Այս արշաւը, որ համաշխարհային տարածում գտաւ COP29-ի միջոցաւ՝ նախօրինակարքիներու եւ շահագործող ուժերու կողմէ, կը շարունակէ կայսրական պատմութեան այն ասանդոյթը, ուր կայսերական կառոյցները բնապահպանական լեզուով կը փորձեն օրէնք դարձնել եւ հաստատել իրենց իշխանութիւնը: Կլիմայական աքթիվիզմը կը վերածուի կլիմայական փրօփականտայի: «Կայուն զարգացման» եւ «խելացի գիւղերու» անունով՝ մթնոլորտային վերահսկողութեան ենթակառոյցով կը ծածկէ ցեղային գտումի իրականութիւնները: Ապագան կը վաճառուի արեւային վահանակներով, սակայն իւրաքանչիւր վահանակի շուքին տակ պահուած են խողովակներ, կապելով կայուն ուժը՝ տեղահանման: Բայց, նոյն ժամանակ, նախնեայ օդային յիշողութիւնները կ'ապրին: Դիմադարձել այս օդագրութիւնները կը նշանակէ վերապաղատել շունչի հետ մեր կապը՝ գաղութատիրական տրամաբանութենէ եւ շունչի զինականացումէ հեռու: Օդը միշտ չէ որ բացայայտ թունատրուած է. ան ճշգրիտ կերտուած ու ներկայացուած է որպէս կեղծ մտահոգութեան նիւթ՝ բեմ մըն, որուն վրայ արտահաստիքային փափաքները, տարածքային գրաւումը եւ կանաչ-լուացուած ճարտարապետութիւնը կը ներկայացուին որպէս

"Կլիմայական քարոզչութիւն"

հասկացողութիւնը եւ բառամթերքը քաղուած են Յոնաս Ստալի *Climate Propagandas: Stories of Extinction and Regeneration* գործէն (Eindhoven: Onomatopée, 2023):

Ecological Imperialism

The Nagorno-Karabakh wars, spanning from the violent escalation in 1988 to the renewed wars of 2020 and 2023², have consistently involved systematic patterns of ethnic cleansing, displacement, and geopolitical manipulation.

This violence enabled Azerbaijan to consolidate territories critical for pipeline corridors not yet laid. After the guns fall silent, the language of eco-care settles over the rubble. The ethnic cleansing of Artsakh, obscured by the strategic co-optation of ecological language, is part of a broader planetary geopolitical system. Historically, imperial regimes have similarly deployed environmental vocabulary to legitimize and sustain oppression and resource appropriation. In occupied Western Sahara, Morocco employs the construction of large-scale solar and wind farms to obscure the displacement of the Indigenous Sahrawi people. In the Puerto Rico Island of Vieques, six decades of U.S. military occupation for weapons testing, now sanitized and restricted through reframing land and water as a National Wildlife Refuge, effectively denying reparations and claims for land restitution. Under REDD+ in central India, carbon markets fence Adivasi forests in the name of global breath quotas; the people who kept those forests alive are rendered trespassers.

անխուսափելի: Օղի զինականացումը հասկնալ կը նշանակէ այդ կերտումը հարցաքննել, մերժում արտայայտել եւ ներշնչել ապագայ մը՝ ուր կարելի է շնչել:

Բնապահպանական Կայսերականություն

Լեռնային Ղարաբաղի պատերազմները՝ սկսեալ 1988-ի սրացումներէն մինչեւ 2020-ի եւ 2023-ի նոր բռնկումները, հետեւողականօրէն ուղեկցուած են ցեղային զտման, տեղահանման եւ աշխարհաքաղաքական շահագործումի համակարգուած օրինակներով: Այս բռնութիւնը հնարաւորութիւն տուաւ Ազրպէյճանին ամրապնդելու տարածքներ, որոնք ռազմավարական նշանակութիւն ունին դեռ կառուցուելիք խողովակներու համար: Երբ գէները լռեն, «էքոհոգածութեան» լեզուն կը ծածկէ աներակները:

Արցախի ցեղային զտումը, որու վրայ տարածուած է բնապահպանական լեզուի ռազմավարական գրաւումը, մաս մըն է անելի լայն՝ մոլորակային աշխարհաքաղաքական համակարգի: Պատմութեան ընթացքին կայսրութիւնները նոյնպէս օգտագործած են բնապահպանական բառապաշարը՝ բռնաճնշումներ եւ գրաւումներ օրինականացնելու եւ պահպանելու համար: Օրինակ՝ Արեւմտեան Սահարայի գրաւեալ տարածքներուն մէջ, Մարոքը կ'օգտագործէ արեւային եւ քամիի հսկայական կայաններու կառուցումը՝ տեղահանելով անհետացնող Սահարայի բնիկ ժողովուրդը:

² "The Nagorno-Karabakh Conflict: A Visual Explainer | International Crisis Group," October 27, 2020,

In the occupied Syrian Golan Heights, Israel deploys wind farms, purportedly to fulfill climate goals, while violently entrenching occupation. Similarly, in the West Bank, eco-settlements such as Rotem mask ongoing settler-colonial violence against Palestinians beneath narratives of environmental responsibility. Ecological imperialism is not the contamination of air alone; it is the conscription of air's very grammar (renewable, sustainable, carbon-neutral, and net-zero) into a weapon—Techno-sustainability as an imperial method. Azerbaijan's environmental protests, smart-village dioramas, and LEED-certified show homes exemplify ecological imperialism as greenwashed concrete is poured into the footprint of vanished homes.

Geopolitical Stagecraft and Architectural Reconfiguration

Baku, 12 November 2024;

At the opening of COP29 Ilham Aliyev stepped to the rostrum, and stood against the UN blue beside the tricolor crescent³. First the emptied hills of Artsakh recast as a service of justice and national renewal. Then, the cadence shifts, from metaphors to megawatts, as he listed renewable energy initiatives planned for the newly occupied territories: a 0.23 GW solar plant with Masdar (UAE), a 0.24 GW Saudi-financed wind farm, and a unquantified solar project in collaboration with British Petroleum (BP). Aliyev's energy "transition" projects extend toward 2030, pledging 6 GW of renewable power—a speculative twentyfold increase from current capacity⁴. The end of the speech leaned heavily into grievance. Aliyev denounced the "petrostate" label, despite hydrocarbons making up roughly 90% of exports, which he called a "divine inheritance": "We will be strong advocates for the green transition," he claimed, "but we must be realistic." Here, green transition entails keeping both hands on the valve.

³ Opening Ceremony of the World Leaders Climate Action Summit | Address by President Ilham Aliyev, 2024

⁴ "Oil and Gas Figures for 2024," Ministry of Energy of Azerbaijan, January 15, 2025

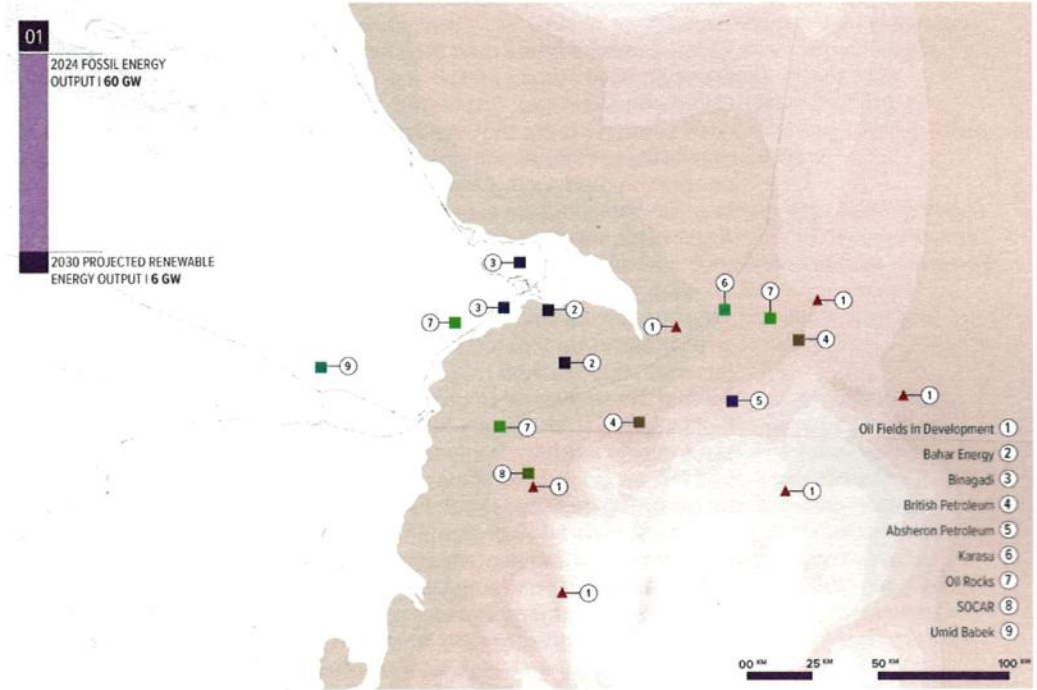
Փուերթթօ Ռիբրոյի Վիեքէս կղզիին մէջ՝ ԱՄՆ-ի վեց տասնամեայ ռազմական ներկայութիւնը, զինուժի փորձարկումներու վայր դարձած, այժմ վերանուանուած որպէս «Ազգային Կենդանակալ Ապաստան», կը մերժէ յատուցման կամ հողային/ վերադարձի իրաւունքները: Հնդկաստանի մէջ՝ REDD+ ծրագիրին ներքոյ, ածխածնային շուկաները կը ցանկապատեն Ատիվասի անտառները՝ համաշխարհային շունչի քոթայի անունով, իսկ անտառները պահող ժողովուրդը վերածուած է ներխուժողներու: Գրաւեալ Սուրիայի Կողանի Բարձրաանդակներուն մէջ՝ Իսրայէլը քամիի կայաններ կը տեղադրէ «կլիմայական նպատակ» իրականացնելու անուան տակ՝ յենելով իր բռնագրաւումը: Նոյն ձեւով Յորթանան գետի արեւմտեան ափին վրայ «էքօ-պատուանդաններ», ինչպէս Ռոթեմ, կը քողարկեն շարունակուող բնակիչներու հալածումը բնապահպանական պատասխանատուութեան պատմութեամբ: Բնապահպանական կայսերականութիւնը միայն օդի ապականումը չէ. ան նաեւ օդի հնազանդեցումն է. «նորոգելի», «կայուն», «ածխածնազերծ», «գերոյական արտանետում»՝ բոլորը վերածուած են զէնքի: Թեքնոկայունութիւնը՝ որպէս կայսրական մեթոտ: Ազրպէյճանի «բնապահպանական բողոքները», «խելացի գիւղերը», եւ LEED վկայագրուած ցուցադրական բնակարանները բնորոշ օրինակներ են կանաչ-լուացուած պեթոնի, որ կը հոսի անհետացած տուններու հետքերուն վրայ:

Աշխարհաքաղաքական Բեմադրութիւն Եւ Ճարտարապետական Վերածելաւորում

Պաքու, 12 Նոյեմբեր 2024

COP29-ի բացման առարողութեան ընթացքին՝ Իլիամ Ալիեւ ելոյթ ունեցաւ Միացեալ Ազգերու կապոյտին դիմաց, մահիկեան եռագոյն դրօշի կողքին: Նախ՝ ան վերածեց Արցախի դատարկուած բլուրները որպէս արդարութեան եւ ազգային վերանորոգման ծառայութիւն: Ապա, բեմադրութեան դիթմը փոխուեցաւ՝ փոխափերականներէն անցնելով մեկտաւաթերու:

Ան ներկայացուց նորագոյն վերականգնուող ուժային ծրագիրները՝ նախատեսուած գրաւեալ տարածքներուն մէջ. 0.23 GW արեւային կայան Մաստարին (ԱՄԷ) հետ, 0.24 GW քամիի կայան՝ Սէրուական նիւթական օժանդակութեամբ, եւ չհստակեցուած արեւային ծրագիր մը՝ Պրիթիշ Փեթրոլիումի հետ:

Decarbonization is not a goal but a discourse, instrumentalized to attract investment, signal compliance, and reframe territorial occupation as sustainable innovation.

Crucially, the speech should not be read as symbolic or rhetorical alone. It was a blueprint for architectural transformation. These renewable pledges lay the groundwork for a spatial reconfiguration of occupied Artsakh. The promise of 6 GW is not simply about power generation; it is cartography. Entailing a remapping of territory, through photovoltaics, logistical corridors, and eco-zones, into a scalable model for greenwashed occupation. What is being staged is not just energy transition, but an aesthetic and architectural project that transforms occupied land into devices of climate speculation and international legibility.

02 LACHIN BLOCKADE

Ալիեի ուժային-անցումային խոստումները կը ձգտին ամբողջաձև մինչեւ 2030՝ 6 GW վերականգնող հզորութիւն մը խոստանալով, ներկայ կարողութեանը 20 անգամը:

Ելոյթի աարտը կը դառնայ նեղացուցիչ բողոքներու ալիք: Ալիե կը մերժէ «նախապետութիւն» բնորոշումը՝ թէւ իր երկիրին արտահանման մօտ 90 տոկոսը կազմուած է հիտորոքարպոններէ: Ան կը կոչուի «կանաչ անցումի ուժեղ պաշտպան», բայց կը յտակացնէ՝ «պէտք է իրատես ըլլանք»:

Այստեղ «կանաչ անցումը» կը նշանակէ երկու ձեռքերը պահել փականին վրայ: Ածխազերծումը նպատակ մը չէ, այլ՝ գրոյց մը, որ գործի լծուած է ներդրումներ գրաւելու, հնազանդութիւն ցոյց տալու եւ տարածքային գրաւումը վերամակագրելու որպէս կայուն նորարարութիւն:

Performative Environmentalism, Blockades, and Institutional Complicity

Lachin Corridor, 12 December 2022;

Yellow balloons hover over the Lachin Corridor, stamped Save Nature / Берегите природу . Camera crews linger; “protesters” hold their line⁵. Later, we learn that the line is made up of military personnel and civil-service staff on rotation. Performing a strategic spectacle in which the audience is not Armenian, nor Azerbaijani, but the carbon-trading cosmopolis that watches livestreams and reads COP press releases. In February 2023, the International Court of Justice acknowledged the blockade and ordered freedom of movement to be resumed, but declined to issue an injunction against the orchestrated protests⁶. The blockade led to shortages of fuel, food, and electricity in Artsakh. Ironically, the lack of fuel forced local communities to cut trees for heat. This accelerated deforestation was subsequently incorporated into the narrative of environmental harm, framing the very communities under military siege to be complicit in degrading the environment. The siege is thus rebranded as an eco-operation, designed to render territorial control intelligible and palatable to international observers and petrochemical industries. The slogans themselves betray the logic: ‘Save Nature’ suggests that nature must be defended against its own ancestral custodians. Within this framework, ethnic Armenians of Artsakh are cast as incompatible with nature, and centuries of Armenian cultivation are erased by a balloon. The weaponization of the environment predates the roadblock. In March 2022, officials from the United Nations Environment Programme (UNEP), escorted by Azerbaijan’s Ministry of Ecology, through a highly choreographed tour of seven districts from Lachin to Jabrayil⁷. GPS tracks were pre-loaded, and vantage points pre-cleared, tightly controlling visibility and narrative. Despite its formal disclaimers, the report reinforced the narrative constructed by Azerbaijani statecraft. Shortly after, the collected data found its way into legal documents. Using the framework of the *Convention on the Conservation of European Wildlife and Natural Habitats*, these findings supported Azerbaijan’s new territorial delineations.

5 Simon Maghakyan, “How Azerbaijan Weaponized the Environment Against Armenia | TIME,” February 22, 2023

6 “Summary of the Order of 22 February 2023 | INTERNATIONAL COURT OF JUSTICE,” accessed June 7, 2025

7 *Conflict Affected Territories_2022.pdf*

Ելոյթի աւարտը կը դառնայ նեղացուցիչ բողոքներու ավիք: Ալիե կը մերժէ «նախապետութիւն» բնորոշումը՝ թէեւ իր երկիրին արտահանման մօտ 90 տոկոսը կազմուած է հիտրոքարպոններէ: Ան կը կոչուի «կանաչ անցումի ուժեղ պաշտպան», բայց կը յստակացնէ՝ «պէտք է իրատես ըլլանք»:

Այստեղ «կանաչ անցումը» կը նշանակէ երկու ձեռքերը պահել փականին վրայ: Ածխազերծումը նպատակ մը չէ, այլ՝ զրոյց մը, որ գործի լծուած է ներդրումներ գրաւելու, հնազանդութիւն ցոյց տալու եւ տարածքային գրաւումը վերամակագրելու որպէս կայուն նորարարութիւն:

Անխուսափելի է հասկնալ, որ այս ելոյթը միայն խորհրդանշական կամ հռետորական չէ: Ան ճարտարապետական վերածնունդի մասին ծրագիր մըն է: Այս վերականգնող խոստումները կ'արդարացնեն Արցախի գրաւեալ տարածքներուն մէջ տարածքային վերադասաւորման մը հիմքը: 6 GW հզօրութիւնը սոսկ ուժի մասին չէ, այլ՝ քարտեսագրման: Այս ծրագիրները կը պահանջեն տարածքի վերազափում՝ արեւային վահանակներու, հաղորդակցական միջանցքներու եւ «էքօ գօտիներու» միջոցով, ստեղծելով կանաչ-լուացուած գրաւումի մոտեւ մը՝ որ հաւասարապէս սփռուած է եւ մատչելի միջազգային ասպարէզի մը համար: Այս բեմադրուածը ոչ միայն էներգիայի անցում մըն է, այլ նաեւ՝ գեղարուեստական եւ ճարտարապետական նախագիծ մը՝ որ կը վերածէ գրաւեալ հողերը կլիմայական շահագործումի եւ «տեսանելիութեան» միջոցներու:

Թատերական Բնապահպանումը, Շրջափակումը, եւ Հաստատութիւններու Հանցակցութիւն

Լաչինի միջանցք, 12 Դեկտեմբեր, 2022

Դեղին փուչիկներ կը լողան Լաչինի միջանցքին վրայ, մակագրուած՝ Պահպանեցէ՛ք Բնութիւնը / Берегите природу: Լրագրողներ կան, «ցուցարարները» կը պահեն իրենց դիրքը: Յետոյ կ'իմանանք, որ անոնք զինուորականներ եւ պետական ծառայողներ են՝ հերթափոխով դրուած բեմադրութեան մը մէջ, որ հանդիսատեսը ոչ թէ հայեր են, ոչ ալ ազերիներ, այլ՝ ածխածնի առետուրով զբաղուող քոզմոփոլիսը, որ կը դիտէ ուղիղ հեռարձակումը եւ կը կարդայ COP-ի մամլոյ հաղորդագրութիւնները:

2023-ի Փետրուարին, Միջազգային Արդարութեան Դատարանը ճանչցաւ շրջափակումը եւ պահանջեց վերագործարկել ազատ տեղաշարժը, սակայն հրաժարեցաւ արգիլել կազմակերպուած բողոքները:

Despite the fragility of the case, its significance extends beyond legal frameworks. Each spreadsheet documenting “biodiversity loss” expands territorial claims, turning seized land into infrastructures for speculative climate projects.

The military force that expelled 100,000 Armenians rebrands itself as a ranger corps and stewards of carbon neutrality. In this setting, environmental data is strategically mobilized to advance geopolitical ambitions. Consequently, the atmosphere becomes saturated not only with sulfur emissions from oil flares, but also with the rhetoric of green transition, a language that legitimizes extraction, obscures violence, and entrenches territorial control.

Crude Oil and Material Dependencies

In the context of the REPowerEU plan, 18 July 2022;

A Memorandum of Understanding was signed by Ursula Von der Leyen and Ilham Aliyev, to double natural gas exports to Europe through the Southern Gas Corridor, from 8 to 20 billion cubic meters by 2027⁸. Ironically, this pledge was immediately undermined when Azerbaijan began purchasing Russian gas to feed the very artery meant to bypass Moscow. In Baku, the thick smell of sulfur lingers in the atmosphere, with flares from oil refineries illuminating the night sky. Beyond the visible atmospheric marks of the

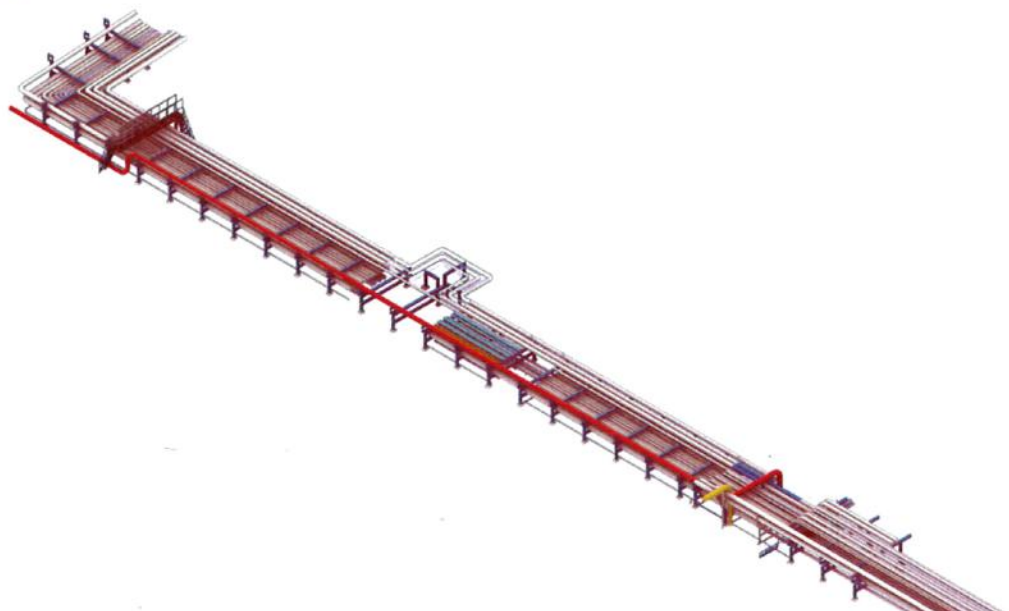
⁸ “Statement by President von Der Leyen with Azerbaijani President Aliyev - European Commission.”

Այս շրջափակումը յանգեցուց վառելանիւթի, սնունդի եւ էլեկտրականութեան սուր պակասը Արցախի մէջ: Սարքազմով, վառելանիւթի պակասը ստիպեց համայնքները ծառեր կտրել՝ տագնալու համար: Այս արագացած անտառահատումը յետոյ ներառուեցաւ բնութեան վնասուելուն վերաբերող պատմութեան մէջ՝ այնպիսի ձեւով, որ շրջափակուած համայնքները ներկայացուեցան որպէս ոչ բնապահպաններ:

Այսպիսով, պաշարումը վերակառուցուեցաւ որպէս «էքօ» գործողութիւն, նախատեսուած՝ տարածքային վերահսկողութիւնը ընթեռնելի եւ ընդունելի դարձնելու միջազգային դիտորդներուն եւ քիմիական նիւթերով շահագործողներուն համար:

Կարգախօսը՝ Պահպանեցէք Բնութիւնը, արդէն կը մատնանշէ խորքին մէջ կեղծ տրամաբանութիւնը՝ իբր թէ բնութիւնը պէտք է պաշտպանել իր իսկ բնիկ խնամակալներէն: Այս շրջանակին մէջ, Արցախի հայերը կը ներկայացուին իբրեւ բնութեան հետ անհամատեղելի, եւ դարերու հայկական մշակոյթն ու հողագործութիւնը ջնջուած են՝ փուչիկի մը ներքոյ: Բնապահպանական միջոցներու շահագործումը նախորդած է նոյնիսկ այս շրջափակումին: 2022-ի Մարտին՝ ՄԱԿ-ի Շրջապատող Միջավայրի Ծրագրի (UNEP) պաշտօնեաները՝ Ազրպէյճանի Բնապահպանութեան նախարարութեան ուղեկցութեամբ, մասնակցեցան յատկապէս բեմադրուած շրջապատոյտի մը՝ Լաչինէն մինչեւ Ճապրայի: GPS ուղիները նախօրօք գծուած էին, դիտարժան կէտերը՝ մաքրուած:

03 SOUTHERN GAS CORRIDOR (SGC)

petrochemical state, an insidious geopolitical plume is seen through Europe's escalating reliance on Azerbaijani oil and gas amidst the invasion of Ukraine⁹. As Europe imposes sanctions on Russia, Moscow's retaliatory restriction of gas supplies has dramatically reshaped the European energy landscape, positioning Azerbaijan's pipelines as a critical site of infrastructural expansion¹⁰. The occupation, blockade, and subsequent ethnic cleansing are deeply intertwined with transforming Artsakh into a "green zone" for renewable energy extraction. This subsequently enables Azerbaijan's increased fossil fuels exports to Europe by reducing domestic consumption¹¹. When BP's regional president toured Shushi in 2022, he called the occupied highlands a fresh canvas with "no legacy systems to adjust". Describing the occupied territories as "liberated zones" rich in solar, geothermal, hydropower, and wind potential¹². This vision presupposes a landscape emptied of its inhabitants as a site of crude expropriation. Rendering displacement, a prerequisite for BP's exemplary "green zone."

Artsakh thus functions as contingency terrain for the Euro-Azeri hydro-carbon circuit. Able to flip from fossil outflow to renewable "eco-village" and "green" infrastructural projects that proliferate through COP29's climate propaganda. Villages like Shushi, Jabrayil, and Agali are reimagined as experimental zones. Prototypes for extraction-driven energy production co-opting sustainable futures. Here, the future is costumed twice: first in crude, then in carbon-neutral chrome.

9 Elizabeth Robbins, "Energy in Conflict: The Case of the 2020 Armenia-Azerbaijan War," FDD (blog), April 22, 2022

10 Following the 2020 Armenia-Azerbaijan War, the Southern Gas Corridor (SGC) opened, designed as a 3500 kilometre pipeline from Azerbaijan to Italy through Turkey, Greece and Albania, connecting natural gas and oil extraction at the Caspian Sea to Europe. It enabled Italy, Greece and Bulgaria to reduce Russian imports, on which six EU member states had been entirely reliant.

11 "Azerbaijan Says on Target to Double Gas Exports to Europe | Eurasianet," accessed May 20, 2025

12 Gary Jones, "Baku Energy Week: Speech by Bp's Regional President, Azerbaijan-Georgia-Turkey at Shusha Special Session," British Petroleum Azerbaijan, June 6, 2022

Տեսանելիությունն ու պատմությունը խիստ վերահսկում էին: Չնայած պաշտօնական ամփոփումի զգուշաւոր ձեւակերպումներուն, զեկոյցը կը վերահաստատէր Ազրպէյճանի կառուցած պատմութիւնը: Շուտով, հաւաքուած տուեալները ընդգրկուեցան իրաական փաստաթուղթերու մէջ: Օգտագործելով եւրոպական Վայրի Կենդանիներու եւ Բնակավայրերու Պահպանութեան Ընկերակցութեան համաձայնագիրը՝ այս տուեալները ծառայեցին Ատրպէյճանի նոր տարածքային սահմանազատումներուն: Թէեւ այս գործի իրաական հիմքերը փխրուն են, անոր ազդեցութիւնը կը տարածուի դատական սահմաններէն դուրս: Ամէն աղիւսաթուղթ, որ կ'արձանագրէ «կենսաբազմազանութեան կորուստ», կ'ընդլայնէ տարածքային յաւակնութիւնները՝ գրաւուած հողը վերածելով ենթակառուցուածքի ապագայ կլիմայական ծրագիրներու համար: Զինուած ուժը, որ դուրս հանեց 100,000 հայեր, հիմա կը ներկայացնէ ինքզինք որպէս անտառապահներու ջոկատ եւ ածխածնագերծման պաշտպաններ: Այս պայմաններուն մէջ, օդը ոչ միայն կը հագեցուի նալթի հաւաքման գոլորշիներով, այլեւ՝ կանաչ անցումի հռետորաբանութեամբ, որ կ'օրինականացնէ շահագործումը, կը քողարկէ բռնութիւնը եւ կը խորացնէ տարածքային վերահսկողութիւնը:

Հում Նալթ եւ Նիւթային Կախումներ

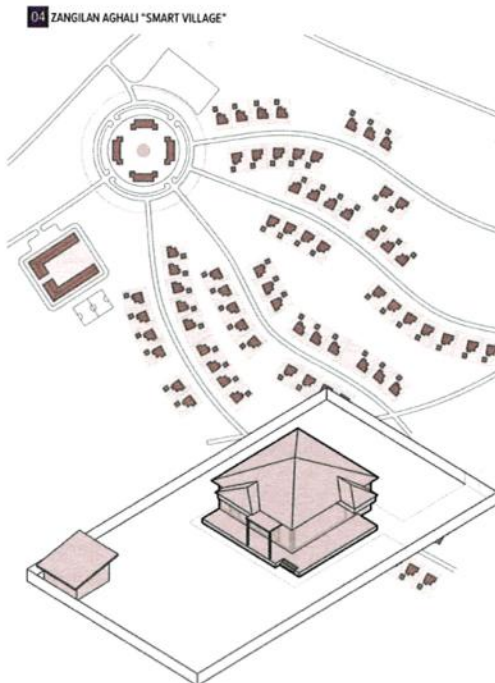
Եւրոպայի REPowerEU ծրագրի համապարունակի մէջ, 18 Յուլիս 2022

Ուրսուլա Վոն Տեր Լայենն ու Իլիամ Ալիեւ ստորագրեցին փոխըմբռնման յուշագիր մը՝ որ կ'ընդգծէր նպատակ մը՝ կրկնապատկել բնական կազի արտահանումը դէպի Եւրոպա՝ Հարաւային Կազային Միջանցքով, 8 միլիարդ խորանարդ մեթրէն հասցնելով 20 միլիարդ մինչեւ 2027: Փարատորքսալ ձեւով, այս խոստումը անմիջապէս խարխուլուեցաւ, երբ Ազրպէյճան սկսաւ ռուսական կազ գնել՝ սնուցելու այն նոյն միջանցքը, որ իբր թէ նախատեսուած էր շրջանցելու Մոսկուան: Պաքուի մէջ, ծմբային ծանր հոտ մը կը թեւածէ, եւ նախարդինաբերական կայաններու հորիզոնական կրակներուն լոյսը կը լուսաւորէ գիշերային երկինքը: Այս տեսանելի մթնոլորտային հետքերը կը վերածուին աւելի խորունկ, թաքուն աշխարհաքաղաքական միտումի մը՝ երբ կը տեսնենք թէ ինչպէս Եւրոպան կը դառնայ աւելի ու աւելի կախեալ Ազրպէյճանի նալթէն ու կազէն՝ Ուքրանիոյ վրայ Ռուսաստանի յարձակման յետեանքով: Եւրոպայի կողմէ պատժամիջոցներ դնելով՝ Մոսկուան կը նեղցնէ կազամատակարարումը, եւ այս փոփոխութիւնները կը վերածեն Եւրոպայի ուժային քարտէզը՝ Ազրպէյճանի խողովակները դարձնելով ռազմավարական ընդլայնման հանգոյց: Ուքրանիոյ վրայ Ռուսաստանի յարձակման յետեանքով:

Agali Smart Village

Far from signifying return or recovery, Agali becomes a prototype for resettlement as staged display, where architecture stages a future predicated on absence. A row of nearly identical houses runs along a newly paved asphalt road. Each with a reluctant patch of lawn, a gated drive, a backyard that dissolves into an empty rear lot. The scene echoes Levittown's post-war fantasy; a pipeline suburbia feeding an export-ready future. This embodies the very culture that petro-empires are engineered to serve.

The blueprint of "Agali's Smart-cities" cites the World Bank's 2021 Smart Village Framework¹³, a 70-page litany of prefixes: e-justice, smart irrigation, digital IDs, edu-tech, water-ATMs. Today, the centralized and gridded master plan, imposed as a diagram of optimization framed in the language of sustainability. Its eco-credentials are not seen through material kinship but through the bureaucratic adoption of keywords: smart mobility, digital agriculture, e-commerce platforms, decentralized water systems (labeled Water ATMs), e-justice, smart housing, etc. "Architecture" appears once, buried in a footnote on heritage tourism and German heritage buildings.

13 "World Bank. 2021. Smart Villages in Azerbaijan: A Framework for Analysis and Roadmap. © World Bank. <http://hdl.handle.net/10986/35468> License: CC BY 3.0 IGO."

Երոպայի կողմէ պատժամիջոցներ դնելով՝ Մոսկուան կը նեղցնէ կազմատակարարումը, եւ այս փոփոխութիւնները կը վերածեն Երոպայի ուժային քարտէզը՝ Ազրայէճանի խողովակները դարձնելով ռազմավարական ընդլայնման հանգոյց: Գրաւումը, շրջափակումը, եւ անկէ բխած ցեղային մաքրագրումը խորապէս միախառնուած են Արցախի «կանաչ գոտի» դարձնելու գործին՝ վերականգնուող ուժի քաղուածքին համար: Այս ծրագիրները կ'աջակցին Ազրայէճանի՝ Երոպա անելի շատ հում նիւթ արտահանելու կարողութեան, ի հաշի երկրի ներսի սպառման նուազեցման: Երբ BP-ի տարածաշրջանային նախագահը 2022-ին այցելեց Շուշի, ան այս գրաւեալ բարձրաանդակը կոչեց «թարմ կտաւ»՝ առանց «յաջորդական համակարգերու, որոնք պէտք է կարգաւորուին»: Գրաւեալ տարածքները նկարագրեց որպէս «ազատագրուած գոտիներ», հարուստ արեւային, երկրաջերմային, ջրա-ելեկտրական եւ քամիի հնարատրութիւններով:

Այս տեսլականը կ'ենթադրէ բնակչութենէ պարպուած հող՝ որպէս հում շահագործումի տարածք: Տեղահանութիւնը կը դառնայ BP-ի իտեալական «կանաչ գոտիի» նախապայման: Այսպէս՝ Արցախը կը վերածուի փոխադարձ հարթակի մը՝ Եւրո-Ազրայէճանական ջրա-քարոյնային շղթային համար: Կրնայ փոխարկուիլ՝ ֆոսիլէն վերականգնուող «էկո-գիւղի» եւ «կանաչ» ենթակառուցուածքներու՝ որ կը բազմացուին COP29-ի կլիմայական քարոզչութեան միջոցով: Շուշիի, Ճապրայիի եւ Աղալիի նման գիւղերը կը վերածուին փորձարարական գոտիներու՝ կերպեր, որոնք կը ծառայեն շահագործումով սնուցուած ուժի արտադրութեան, որ յափշտակած է «կայուն ապագայի» լեզուն: Այստեղ, ապագան կը զգեստաւորուի երկու անգամ՝ առաջինը՝ հում նախով, երկրորդը՝ ածխածնազերծման փայլուն երեսով:

Աղալի Խելացի Գիւղը

Վերադարձի կամ վերականգնումի մասին չխօսելով՝ Աղալի կը դառնայ վերաբնակեցման մը նախատիպը, որ նման է բեմադրութեան: Ճարտարապետութիւնը այստեղ կը բեմադրէ ապագայ մը, որ հիմնուած է բացակայութեան վրայ: Մէկ-մէկ յարկանի համանման տուններ, նոր ասֆալթապատ ճամբուն երկայնքով, ամէն մէկը՝ փոքր պարտէզով, փեղկով կայանատեղիով, եւ յետին բակով, որ կը հալի դէպի դատարկ տարածք: Տեսարանը կը յիշեցնէ Լեւիթթաունի (Levittown) հետպատերազմեան երազանքը՝ խողովակաշարային արուարձան մը, որ կը սնէ արտահանման պատրաստ ապագայ մը: Այս մօտեցումը կը մարմնաւորէ այն կեանքի ձեւը, որ փեթրոկայարութիւնները ձեւաւորած են ծառայելու համար:

Yet Agali cannot escape architecture: its car-oriented layout replicates mass-produced planning logics exported to accelerate the construction of these “e-villages.” Originally an Azerbaijani village displaced during the First Artsakh War in 1993. Agali’s first phase, completed between early 2021 and mid-2022, spans roughly 110 hectares and includes 200 detached houses, a school, service buildings, and a hotel overlooking a hydroelectric power plant.

Most significantly, along Agali, another infrastructure for oil flows is in the making; the Horadiz-Agband line, 110.4 km of track planned to stretch Azerbaijan to its Nakhchivan exclave through the contested Zangazur corridor¹⁴. More than transit, this railway forges material links among zones designated for green imperial energy futures, threading the planned “smart villages” to the Caspian’s fossil heart and onward to European valves. Land is emptied, gridded, layered with sensor-speak and carbon metrics until habitation becomes a data point. The “smart village” is not a place but a protocol, a speculative technobureaucracy superimposed on a landscape.

Air relations beyond colonial logic

The occupation and ethnic cleansing of Artsakh compel us to rethink what sovereignty means today. In the twenty-first century, “being sovereign” is often reduced to hosting pipelines, railways, and other petrochemical arteries, serving as a cog in a neoliberal export machine. What, then, might a pluriversal practice of territoriality look like?¹⁵

One in which belonging is not mapped by rigid cartographic lines. The brief Transcaucasian Democratic Federative Republic (1918) reminds us that multi-ethnic polities in the region are neither utopian nor ahistorical. Stateless democratic entities such as Rojava and other non-autonomous, grassroots enclaves show that claims to self-determination beyond the nation-state have always accompanied the very idea of sovereignty. Yet international law still clings to a narrow reading of “peoples,” one that routinely excludes autonomous regions and marginalized communities.

14 “Yüksel Proje - Horadiz-Agband Railway,” Yüksel Proje (2023)

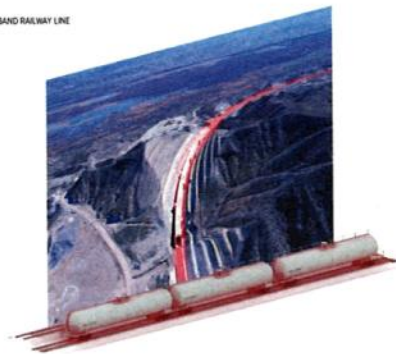
15 We draw this idea in reference to the work of Arturo Escobar on the *Designs for the Pluriverse*

«Աղալիի խելացի քաղաքներու» պատկերը կը յղուի Համաշխարհային Դրամատան 2021 թուականի խելացի Գիւղի Շրջանակային Ծրագիրին՝ 70 էջ ընդգրկող ցուցակ մը՝ մեծաթիւ յապաւումներով: Է-արդարադատութիւն, խելացի ոռոգում, թուային ինքնութիւններ, կրթական արհեստաբանութիւն, ջուր-ATM-ներ: Այսօր, կեդրոնացուած եւ ցանցային գլխաւոր ծրագիրը, որ պարտադրուած է որպէս լաւագոյն տարբերակը՝ կը ներկայացուի կայունութեան լեզուով: Անոր «էքօ» արժէքները ոչ թէ նիւթական փոխարարութիւններով կը գնահատուին, այլ՝ պիրոքրաթական բառապաշարի որդեգրումով՝ խելացի շարժումութիւն, թուային գիւղատնտեսութիւն, էլեկտրոնային առեւտուրի հարթակներ, ջուր-ATM-ներ, է-արդարադատութիւն, խելացի բնակարանային լուծումներ եւ այլն: «Ճարտարապետութիւն» բառը կը յիշատակուի միայն մէկ անգամ, ոտնատողի մը մէջ՝ կապուած ժառանգութեան զբօսաշրջութեան եւ գերմանական ժառանգութիւն ունեցող շէնքերու վերանորոգման հետ: Բայց Աղալին չի կրնար խուսափիլ ճարտարապետութենէ. անոր մեքենայակեղրոն կառուցուածքը կը կրկնէ զանգուածային ծրագրաւորման տրամաբանութիւնը, որ արտահանուած է՝ այս «է-գիւղերը» արագ կառուցելու համար: Բնիկ գիւղը՝ որ նախապէս ագրայէնական եր եւ տեղահանուած էր 1993-ի Առաջին Արցախեան պատերազմի ընթացքին, վերակառուցուած է երկու փուլի մէջ: Առաջին փուլը՝ 2021-ի սկիզբէն մինչեւ 2022-ի կէտը, ընդգրկած է մօտաւորապէս 110 հեքթար տարածք՝ 200 առանձնատուններով, դպրոցով, սպասարկման շէնքերով եւ հիւրանոցով մը, որ կը նայի ջրա-էլեկտրական կայանի մը վրայ: Ամէնէն նշանակալին այն է, որ Աղալիի կողքին կը կառուցուի նորէն նիւթական հոսքերու ենթակառուցուածք մը՝ Հորատիգ-Աղալանտ երկաթուղին՝ 110.4 քմ երկարութեամբ, որ պիտի միացնէ Ագրայէնանը իր Նախիջեանէն բաժնուած տարածքին՝ վիճելի Զանգեզուրի միջանցքով: Սա պարզ փոխադրում չէ, այլ՝ տարածքներու նիւթական կապում, զանազան «կանաչ կայսրութեան» գօտիներու միջեւ, կապելով ծրագրուած «խելացի գիւղերը» դէպի Կասպից նաւթի սիրտը եւ անկէ անդին՝ դէպի Եւրոպական փականներ: Հողը դատարկուած, ցանցային հաւասարեցումի ենթարկուած, ծածկուած ածխածնային չափանիշներով, մինչեւ որ բնակութիւնն ինք կը վերածուի տուեալ կէտի: «Խելացի գիւղը» այլեւ վայր չէ, այլ՝ արձանագրութիւն մըն է, նիւթական բեմ, ուր ենթակառուցուածքները կը ներկայանան որպէս թուայնացած եւ կայունութիւն ձեւացնող քողեր՝ ապագայի անունով: Սա պարզ փոխադրում չէ, այլ՝ տարածքներու նիւթական կապում, զանազան «կանաչ կայսրութեան» գօտիներու միջեւ, կապելով ծրագրուած «խելացի գիւղերը» դէպի Կասպից նաւթի սիրտը եւ անկէ անդին՝ դէպի Եւրոպական փականներ:

How, then, do we articulate a right of return, or a right to self-determination for those who fall outside the nation-state mold? Which forms of land relation, beyond techno-sustainable master-plans, can sustain breathable futures, and who is empowered to decide them?

Architecture sits at the heart of these questions. It is the material language through which sovereignty is asserted not only through border walls but also through pipeline suburbia, oil transits, and smart villages. Reclaiming design, therefore, means reimagining pluriversal grounds of return, with the agency laying down the scaffolds for air that can circulate as a shared matter of concern.

HORADIZ AKBAND RAILWAY LINE

Հողը դատարկուած, ցանցային հաւասարեցումի ենթարկուած, ծածկուած ածխածնային չափանիշներով, մինչեւ որ բնակութիւնն ինք կը վերածուի տուեալ կէտի:

«խելացի գիւղը» այլեւս վայր չէ, այլ՝ արձանագրութիւն մըն է, նիւթական բեմ, ուր ենթակառուցուածքները կը ներկայանան որպէս թուայնացած եւ կայունութիւն ձեւացնող քողեր՝ ապագայի անունով:

Օդային Յարաբերութիւններ՝ Գաղութատիրական Տրամաբանութենէն Անդին

Արցախի բռնագրաւումը եւ զեղային զտումը մեզ կը ստիպեն վերանայիլ՝ ինչ կը նշանակէ ինքնիշխան ըլլալ այսօր: 21-րդ դարուն «ինքնիշխան ըլլալը» յաճախ կը նեղնայ դէպի կազատարներու, երկաթուղիներու եւ այլ նաւթաքիմիական երակներու հիւրընկալութիւն՝ ծառայելով որպէս անիւ մը նոր-ազատական արտահանման մեքենայի մէջ: Ապա ինչպէս կրնանք պատկերացնել բազմաբեւեռ տարածքայինութիւն մը, ուր պատկանելութիւնը կը սահմանուի ոչ թէ կարծր քարտեզագրական գծերով, այլ փոխարաբերութիւններով: 1918 թուականի կարճատեւ Անդրկովկասեան Ժողովրդավարական Դաշնային Հանրապետութիւնը կը յիշեցնէ մեզի, որ բազմազգ կառոյցները շրջանին մէջ ոչ միայն իրական են, այլ նաեւ պատմական: Չպետական ժողովրդավարական գոյացութիւնները՝ ինչպէս Ռոժական, եւ այլ ինքնավարութիւն չունեցող, համայնքահեն գօտիներ, կը փաստեն, որ ինքնորոշման պահանջները միշտ ալ գոյակցած են ինքնիշխանութեան գաղափարին հետ: Սակայն միջազգային իրաւունքը տակափն կը կառչի «ժողովուրդներու» նեղ սահմանումի մը, որ շարունակ չի ներառեր անկախ կամ ծայրամասային համայնքները: Այդ դէպքին, ինչպէս ձեւակերպել վերադարձի կամ ինքնորոշման իրաւունքը անոնց համար, որոնք չեն տեղադրուիր պետութեան կաղապարին մէջ: Ինչ ձեւերու հողի փոխարաբերութիւններ կրնան գոյատեւել «խելացի գիւղերու» հսկայ ծրագիրներու սահմաններէն անդին: Եւ ի՞նչ պիտի ունենայ անոնց որոշելու գործիքը: Ճարտարապետութիւնը այդ հարցումներուն սիրտն է: Ան ինքնիշխանութիւնը կը յայտնէ ոչ միայն սահմանային պարիսպներով, այլ նաեւ խողովակաշարերով, նաւթի փոխադրութեամբ եւ խելացի գիւղերով: Ճարտարապետութեան վերադարձը՝ իբրեւ դիմադրական ձեւաւորում, կը նշանակէ վերանտաձել վերադարձի բազմաբեւեռ ենթահողեր, ուր գործիատէրը կը կառուցէ լաստակներ, որպէսզի օդը ազատ շարժի՝ իբրեւ հաւաքական մտահոգութեան նիւթ: